

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ЈНУ ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ
ул. „Григор Прличев“, бр. 5, 1000 Скопје, Р Македонија
Централа: +389 2 3114 733 телефон/факс.: +389 2 3 222 225
Електронска адреса: kontakt@imj.ukim.edu.mk
Веб-страница: www.imj.ukim.edu.mk

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА ФИЛОЛОШКИ И НА КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

Скопје, 2020

Редакција

д-р Елена Јованова-Грујовска, н. сов./ред. проф. (директор на Институтот)

д-р Лидија Тантуровска, н. сов./ред. проф. (претседател на Одборот)

д-р Катица Трајкова, н. сов./ред. проф. (секретар)

д-р Мери Цубалевска, н. сов./ред. проф.

д-р Елена Стоевска-Денчова, н. сов./ред. проф.

д-р Лилјана Макаријоска, н. сов./ред. проф.

д-р Веселинка Лаброска, н. сов./ред. проф.

д-р Мери Јосифоска, в. н. сор./вонр. проф.

д-р Снежана Петрова-Џамбазова, в. н. сор./вонр. проф.

акад. Јан Соколовски (Вроцлав)

д-р Бранко Тошовиќ (Грац)

д-р Емине Инанир (Истанбул)

д-р Вера Смоле (Љубљана)

д-р Жарко Бошњаковиќ (Нови Сад)

д-р Наталија Бороникова (Перм)

д-р Ален Калајџија (Сараево)

д-р Станислав Станковиќ (Косовска Митровица)

д-р Борјана Прошев-Оливер (Загреб)

Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција „Македонскиот јазик – извор на филолошки и на културолошки истражувања“, одржана на 13 и на 14 ноември 2019 година во рамките на Отворените денови на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.163.3(082)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција "Македонскиот јазик - извор на филолошки и на културолошки истражувања" (2019 ; [Скопје])

Македонскиот јазик - извор на филолошки и на културолошки истражувања : [зборник на трудови] / Меѓународна научна конференција "Македонскиот јазик - извор на филолошки и на културолошки истражувања" (13 и 14 ноември 2019 година) ; [главен и одговорен уредник Лидија Тантуровска]. - Скопје : Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков", 2020. - 402 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Summary. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-220-069-9

а) Македонски јазик -- Зборници

COBISS.MK-ID 52167173

© Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, 2020

Сите права за ова издание се заштитени со закон. Забрането е копирање, умножување и објавување делови или на целото издание во печатените и во електронските средства за јавно информирање, или друг вид јавна употреба или изведба, без согласност на авторот или на издавачот.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА ФИЛОЛОШКИ
И НА КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

Меѓународна научна конференција
„Македонскиот јазик – извор на филолошки
и на културолошки истражувања“
(13 и 14 ноември 2019 година)

Скопје, 2020

СОДРЖИНА

Борче Арсов	
ПРЕГЛЕД НА НАЈЧЕСТИТЕ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ ЗА ИЗРАЗУВАЊЕ НА МИНАТОСТА ВО ПРВИТЕ ПРЕВОДИ НА НОВИОТ ЗАВЕТ НА СОВРЕМЕН МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК НАПИШАНИ СО ГРЧКО ПИСМО.....	11
Мар’јана Барчук-Галик	
КОНЦЕПТ “ВБОЛВАЉНИК” У СЛОВ’ЈАНСКИХ МОВАХ: ПОРОВНЯЈЉНО-ТИПОЛОГЧНИИ АСПЕКТ	25
Родна Величковска	
МУЗИЧКИОТ ЈАЗИК НА ЕДЕН ОД БАЛАДНИТЕ МОТИВИ ВО МАКЕДОНСКОТО ТРАДИЦИОНАЛНО НАРОДНО ПЕЕЊЕ.....	39
Снежана Велковска	
ОНОМАТОПЕЈАТА И ФРАЗЕОЛОГИЈАТА.....	53
Бранислав Геразов, Веселинка Лаброска, Ирена Савицка	
ИЗРАЗУВАЊЕ НА ЛИНГВИСТИЧКИТЕ ФУНКЦИИ ПРЕКУ ИНТОНАЦИЈАТА ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	59
Татјана Гочкова-Стојановска, Елизабета Бандиловска	
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО НЕМАЈЧИН И СТЕПЕНОТ НА УСВОЕНОСТ НА ЈАЗИЧНИТЕ ЗНАЕЊА	71
Марија Гркова	
УСВОЕНОСТА НА ГЛАГОЛСКИОТ СИСТЕМ ВО ПРЕДМЕТНАТА НАСТАВА (КАЈ УЧЕНИЦИТЕ ВО ШТИПСКО)	77
Сашка Грујовска-Миланова	
ЗА УПОТРЕБАТА НА ГЛАГОЛСКИТЕ ВРЕМИЊА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ПРИ РАСКАЖУВАЊЕТО СО НОВИ...	93
Александра Ѓуркова	
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ЈАВНАТА СФЕРА – ЈАЗИЧНИ И ИДЕНТИТЕТСКИ КРИЗИ ВО МАКЕДОНИЈА	103
Светлана Давкова-Ѓоргиева	
ОД ДИЈАЛЕКТНАТА ЛЕКSIKA ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	117

<p>Јасминка Делова-Силјанова ФРАЗЕМИ СО КОМПОНЕНТА НОКОТ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ЧЕШКИОТ ЈАЗИК</p>	125
<p>Кристина Димовска ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ПРЕВЕДУВАЊЕТО „ПОМОРЈАНСКА“ ТЕРМИНОЛОГИЈА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ...</p>	131
<p>Васил Дрвошанов ИМЕНУВАЊАТА НА <i>БАЧИЛОТО</i> ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ.....</p>	141
<p>Виолета Јанушева МНОЖИНАТА НА ИМЕНКИТЕ ШТО СЕ УПОТРЕБУВААТ САМО ВО ЕДНИНА ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК.....</p>	149
<p>Елена Јованова-Грујовска, Елизабета Кузмановска МЕСТОТО НА ЕКСПРЕСИВНАТА ЛЕКСИКА ВО ИНФОРМАТИВНИТЕ ЕМИСИИ НА ЕЛЕКТРОНСКИТЕ МЕДИУМИ</p>	161
<p>Надежда Јовић ЛЕКСИЧКИ СЛОЈЕВИ У <i>ХИЛАНДАРСКОМ МЕДИЦИНСКОМ КОДЕКСУ</i> (ПРЕПИС XVI ВЕК)</p>	167
<p>Мери Јосифовска СОПСТВЕНИТЕ ИМИЊА ВО РОМАНОТ ЗА ДЕЦА „ГОЛЕМИ И МАЛИ“ ОД БОШКО СМАКОСКИ.....</p>	177
<p>Бобан Карапејовски, Марија Пандева ДИРЕКТНОТО КАЖУВАЊЕ СО МИНАТО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ (врз материјали од творештвото на Блаже Конески)</p>	183
<p>Масіеј Кавка КОНЦЕПТОТ <i>ТАТКОВИНА</i> ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....</p>	193
<p>Јана Кузманова ПРЕТСТАВУВАЊЕ НА ГРАМАТИЧКИТЕ КОНСТРУКЦИИ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ПРЕКУ КОНТЕКСТНО-СЛОБОДНИ ГРАМАТИКИ И ПРИМЕНИ.....</p>	199
<p>Лилјана Макаријоска, Бисера Павлеска-Георгиевска ЛЕКСИЧКАТА СИНОНИМИЈА ВО СРЕДНОВЕКОВНИТЕ МОЛИТВЕНИЦИ</p>	207

Лилјана Макаријоска, Мери Цубалевска ЛЕКСИКАТА ВО ТВОРЕШТВОТО НА ИВАН ЧАПОВСКИ	223
Јордана Марковиќ НОМИНАЦИЈА УЧЕСНИКА У СВАДБЕНИМ ОБИЧАЈИМА У СРПСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ	235
Наташа Миланов О ПОЛИСЕМИЧНИМ ГЛАГОЛИМА КОЈИМА СЕ ПРИМАРНО ОЗНАЧАВА ПЕРЦЕПЦИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – СТАЊЕ У ДЕСКРИПТИВНОМ РЕЧНИКУ И САВРЕМЕНОМ ЈЕЗИКУ	253
Емил Ниами ТИ VS. ВИЕ – ЕТИКЕЦИЈАТА ПРИ КОМУНИКАЦИЈАТА ВО СОВРЕМЕНОТО МАКЕДОНСКО ОПШТЕСТВО	263
Билјана Никовска МАКЕДОНСКИОТ ПРЕВОД НА ИМИЊАТА НА ЛИКОВИТЕ НА БИАТРИКС ПОТЕР	269
Виолета Николовска ЈАЗИЧНА (НЕ)ПИСМЕНОСТ	279
Димитар Пандев ЈАЗИЧНИТЕ ЗАЛОЖБИ НА КОДИФИКАТОРИТЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	289
Искра Пановска-Димкова АКЦЕНТСКИТЕ ЦЕЛОСТИ ОД ДВА ПОЛНОЗНАЧНИ ЗБОРА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК.....	303
Катерина Петровска-Кузманова ЗАСТАПЕНОСТА НА ИСТРАЖУВАЊАТА ЗА ЈАЗИКОТ ВО СПИСАНИЕТО „МАКЕДОНСКИ ФОЛКЛОР“	313
Снежана Петрова-Џамбазова КАТЕГОРИЈАТА ВИД ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И СОВРЕМЕНАТА УПОТРЕБА НА ВИДСКИТЕ ПАРОВИ ВО МЕДИУМИТЕ.....	325

Милица Стојановић	
СЕМАНТИКА ГЛАГОЛА СА ПОЧЕТНИМ МОРФЕМСКИМ СЕГМЕНТОМ <i>ОБЕЗ-</i> У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	331
Вера Стојчевска-Антиќ	
СЛОВЕНСКОТО РАКОПИСНО НАСЛЕДСТВО ОДРАЗЕНО ВО ПОВЕЌЕ РАЗНОРОДНИ ТЕКСТОВИ	343
Лидија Тантуровска	
НЕШТО ЗА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА ПО ПРЕДМЕТОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ЗА УЧЕНИЦИТЕ ОД ДРУГИТЕ ЗАЕДНИЦИ (ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ) – размислувања и предлози	351
Ленка Татаровска	
СУШТИНАТА НА ЈАЗИКОТ ВО СВЕТОТ НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ	357
Марија Томанова	
ЗНАЧАЈ МАКЕДОНСКОГ ЈЕЗИКА У 21. ВЕКУ (Измеѓу чекића и наковња)	365
Alen Kalajdžija	
BOSANSKE BLASFEMIČNE RIJEČI I IZRAZI PREMA RAZUMIJEVANJU ABDULVEHABA ŽEPČEVIJE ILHAMIJE U DJELU <i>TUHFETUL-MUSALLIN</i> <i>VE ZUBDETUL-HAŠ'IN</i>	375
Tomislav Longinović	
JEZIK I NACIJA: OD IDENTITETA DO APSURDA	385
Maria Stryszewska	
PRZYMIOTNIKI OD NAZW BOTANICZNYCH W JĘZYKU POLSKIM, MACEDOŃSKIM I ROSYJSKIM	389

Милица СТОЈАНОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛА СА ПОЧЕТНИМ МОРФЕМСКИМ СЕГМЕНТОМ *ОБЕЗ-* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: Во оваа статија е направена анализа на семантиката на глаголите со почетни сегменти *обез-* во српскиот јазик. Целта е да се истакнат паралелите меѓу категоријата на посесивност и анализираните глаголи.

Клучни зборови: србистика, семантика на глаголот, сегментот *обез-*, посесивност.

1.0. Предмет рада је семантички садржај глагола са почетним морфемским сегментом *обез-* у српском језику. Семантика ове групе глагола посматра се у односу на концепт посесије, која се код нѝх јавља као пресупозиција, односно подразумева се претходно поседовање онога без чега је неко остао / нешто остало. Стога, иако се сема посесивности у семантици ових глагола подразумева, она ипак нема периферни карактер. Циљ рада је да се на основу семантичке анализе укаже на паралеле измеѓу категорије посесивности и релација измеѓу посесора и посесума с једне стране и анализираних глагола с друге.

Формирање корпуса условљено је предметом истраживања, а то су глаголи са почетним сегментом *обез-* и каузативним значењем „учинити да неко остане без нечега“ и резултативним значењем „остати без нечега“¹. Граѓу смо ексцерпирани из 16. тома *Речника српскохрватскога књижевног и народног језика САНУ*. Примери употребе, односно контекстуалне реализације, биће преузимани из наведеног речника.

У српском језику у структури морфемског сегмента *обез-* запажамо две компоненте: префикс *о-* и префикс *без-*². Префикс *о-* у глаголима има или граматичку функцију, служи за образување глагола свршеног вида, или је, у

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Тако се у корпусу неће јавити глаголи *обезочиии*, *обезобразиии* и сл. чија би лексикографска дефиниција била „постати безочан“, „постати безобразан“ и сл.

² За више података о творби ових глагола в. Стојановић 2020.

одређеним глаголима, његово значење „придавање објекту особине исказане придевом (ако су прелазни), односно стицање такве особине (непрелазни)“ (Клајн 2002: 261). Префикс *о-* у овим глаголима има семантику „учинити/постати каквим“ и истовремено изражава значење свршеног вида. Префикс *без-* користи се у творби придева и својом семантиком упућује на одсуство некога или нечега. Заједничка сема анализираних глагола је „лишити нечега“ односно „остати без нечега“ и, као што је већ наведено, посесивна компонента има пресупозицијски карактер, јер претпостављамо да неко мора нешто имати, поседовати, да би могао то изгубити, тј. остати без тога.

1.1. Категорија посесивности веома је сложена и већ дуго окупира пажњу научника те о њој постоји богата литература у којој су изнета различита схватања³ (в. Грицкат 1961, Маројевић 1983; Головачева 1989; Долинина 1996; Хајне 1997; Селиверстова 1990 итд.). Посесивност укључује односе поседовања, припадања, партитивности, а у вези је и са другим категоријама, најтешње у вези са категоријама локативности и егзистенције. У научној литератури доста је заступљено и питање структуре, тј. средстава изражавања ове категорије, па је велики број радова посвећен проучавању атрибутивне и предикативне посесивности. Наше истраживање прилази овој категорији са другачијег аспекта, тј. од питања без чега је посесор остао, које није детаљно обрађивано у литератури. Задатак истраживања је да покажемо различите могућности српског језика да се њиме изразе разнолики односи међу предметима и појавама, и да се утврде различити типови посесивних односа.

Садржај категорије посесивности није лако дефинисати⁴ (в. Синтакса 2005: 681; Хајне 1997: 1). У Синтакси (2005: 680) као садржај ове категорије означена је „релација припадања као језички посебно осмишљен однос у којем се може наћи неко биће према неком другом бићу или објекту. Посесивност у најужем смислу јесте однос располагања неким или нечим као наглашена могућност да субјекат припадања буде агенс у ситуацији у којој се објекат припадања појављује као пацијенс, што се реченицама са посесивним конструкцијама може констатовати или порицати“. Посесија увек укључује однос између два конституента *посесора* (поседоватеља) и *посесума* (поседованог). Појмове посесора и посесума тешко је једнозначно дефинисати, јер они могу семантички и логички стајати у врло разноликим односима (в. Матасовић 2002: 151)⁵. Посесивност се може реализовати на два начина – као

³ Навешћемо само најосновније појмове у вези с овом категоријом и ужи избор из литературе, јер другачије због ограничености простора и теме у овом раду није ни могуће.

⁴ Радовановић (2009: 55) сматра да је посесивност једна изразито фази категорија, на шта указује семантичка дисперзија језичких структура за исказивање ове категорије – од прототипичних посесивних (власништво) до апстрактних, укључујући и атрибутивну и предикатску. Herslund – Varun (2001: 1) као когнитивисти наводе да је посесија концепт а не лингвистичка конструкција.

⁵ Матасовић (2002: 151) набраја следеће најчешће односе посесора и посесума: *посесум* је део *посесора* (*моја рука*), *посесум* је у поседу посесора (*моја књиџа*), *посесум* приказује посесора (*моја слика*), *посесор* борави у посесуму (*моја кућа*), *посесор* потиче од *посесума* (*мој оцац*) итд. Потврду да је посесивност једна категорија која укључује све наведене односе, аутор (Матасовић 2002: 152) налази у томе што се у различитим језицима за изражавање ових односа користи исти

неотуђива и отуђива, у зависности од тога да ли се однос између посесора и посесума доживљава као нераскидив, инхерентан, нужан или као мање-више случајан и површан (Матасовић 2002: 152)⁶. Неотуђива посесивност је однос који не може бити прекинут и обухвата релативно ограничен број односа између два референта – меронимију⁷ (најчешће однос тело као целина – део тела), сродство, те именице које означавају појмове као „име“, „душа“ и апстрактне појмове (осећања, веровања, особине итд.). У неким културама обухвата и одећу, оружје и сл.⁸ Отуђива посесивност обухвата све остало. Разлика између отуђиве и неотуђиве посесивности није граматикализована, што значи да се за обе врсте употребљавају исте граматичке конструкције, те се разлика изражава прагматичким и семантичким правилима (Матасовић 2002: 153).

Према Матасовићу (2002: 152), „činjenica da se u tipološki različitim jezicima pokazuje isti obrazac po kojem se sintaktički odnos *posesora* i *posesuma* izražava na isti način, dokazuje da je posesivnost kognitivno (konceptualno) jedinstvena ... i prototipski organizirana“. У различитим језицима идентично се третирају семантички односи на темељу односа делова и целине људског тела, односа између најближих крвних сродника, и односа између физичких предмета у непосредној близини особе која њима управља или се њима служи, али постоје и други, мање прототипски односи између посесора и посесума (в. Матасовић 2002).

У литератури постоје различити покушаји типологизације категорије посесивности у жељи да се велики број посесивних односа сведе на ограничени број типова (в. Головачева 1989; Долинина 1996; Хајне 1997; Селиверстова 1990 итд.)⁹. У нашој анализи, узели смо у обзир доступну и релевантну литературу.

2.1. У центру категорије посесивности налази се човек, његово тело, његово духовно средиште, а затим и његово најближе окружење, дакле,

скуп синтаксичких средстава, сви укључују присвојну заменицу којом је изражен посесор и именицу којом је изражен посесум.

⁶ Иако се чини да је општеприхваћено шта припада отуђивој шта неотуђивој посесивности, критеријуми за њихово разграничење нису чврсто постављени. О различитим типологизацијама у категорији посесивности уопште в. Мићановић 2001, а о неотуђивој посесији в. Радовановић 1979.

⁷ Меронимија је однос две речи од којих је прва део неке целине, а друга та целина (нпр. *кора*, *џрана*, *лисци* су мероними холонима *сџабло*; *очи*, *усџа*, *нос*, *коса*, *уши* јесу мероними холонима *лице*).

⁸ У неким друштвима реч је о коси младих девојака, бради као симболу зрелости, капама и сл. Према речима Б. Куне (2003: 157–158), посесивност је „izvanlingvistički, kulturalno određena jer od zajednice do zajednice na različite je načine shvaćeno vlasništvo kao jedno od prototipičnih posvojnih značenja, dakle ono je povijesno, pravno-politički, socijalno i psihološki determinirano“.

⁹ Долинина у својој типологији полази од теорије језгра и периферије. Хајне и Селиверстова предлажу типологије у којима се различити односи успостављају према семантичким обележјима посесума. У подели коју је предложила Селиверстова посесор је увек човек, док у Хајнеовој типологији посесор може бити и неживи ентитет.

типични пример односа посесивности је случај у коме је човек посесор¹⁰. Однос део – целина узима се као најтипичнији однос неутуђиве посесије, и ту пре свега мислимо на однос део тела – тело. Део тела се концептуализује имајући у виду цело тело, те се стога не може замислити независно од те целине. У том случају посесор са својим објектима поседовања чини једну физичку и функционалну целину и тада се, према речима Головачеве (1989: 71), најбоље показује неутуђивост као ментална категорија повезана с посесивним односом концепта посесора с концептима његовог објекта поседовања. У нашој грађи налазимо примере нарушавања односа између дела и целине код глагола у чијој је мотивационој основи неки соматизам и који означавају лишавање посесора неког дела тела – *обезглавиџи*, *обезјезичиџи*, *обезносиџи*, *обезудиџи*, *обезкожиџи*, *обесџруџиџи*. Наведени глаголи означавају намерно насилно остављање некога без одређеног дела тела, најчешће не као резултат дејства посесора, већ неког другог агенса. Посесор је објекат кога неко лишава, најчешће одсецањем, дела тела који је експлициран у мотивном делу глагола:

обезјезичиџи „одсећи, одрезати некоме језик“ *Служе их обезјезичени, црни хануми.*

обезносиџи „одсећи, одрезати некоме нос“ *Највећи број ѿоџрса већ обезношеноџ Александра Севера, чланова његове ѿородице ... оборено је са ѿосџоља у ѿесак.*

обезудиџи „откинути, одсећи некоме неки уд, екстремитет“ *Ако мрџви усџају, у коме ће се виду ѿказаџи? Шџа ће задржаџи од својих осакаћених и обезуђених ѿелеса?. Забрањује се да се џрими у клир ... који себе обезуди.*

обезкожиџи (нераспр.) „скинути кожу са нечега, одерати“ *На мојим је џрсима, обезкоженим, свемоћни ѿадиџа сџајао друџом ноџом.*

обесџруџиџи (нераспр.) „лишити трупа одсецањем главе“ *Шџа ли су Марашлија и Турџи мислили кад су уџледали на ѿањџру џлаву злоџласноџ бунџовника ...? У мрачном униџџавалиџиџу своџа османлиџџџа ... иџак су морали наџи склониџџа и један сџрах од обезџруџџене џрозоџе.*

Глагол *обезглавиџи* значи „одсећи, одрубити некоме главу“. Глава се може посматрати као прототип органа који је функционално и животно међу најважнијима. Изворно глагол *обезглавиџи* упућује на декапитацију, а потом се развијају друга значења на основу богате полисемантичке структуре именице *глава*. Према секундарним значењима лексеме *глава* „вођа, старешина, првак“, „памет, интелигенција“, и глагол *обезглавиџи* секундарно може значити „лишити вође, старешине“, „уплашити, успаничити, распаметити, избезумити“, односно у повратном облику, „остати без вође“ „распаметити се“. Није нужно да сва значења једне полисемичне именице припадају истом типу посесије, те

¹⁰ Головачева (1989: 45–46) то приписује чињеници да је језик антропоцентричан. Прототипична обележја посесора су [+живо] и [+људско]. Човек, његово духовно начело, његово тело и делови тела – представљају физичко, духовно и функционално јединство и представљају својеврстан „модел“ по коме се формирају и други типови неутуђивог односа.

тако именица *глава* само у свом основном значењу представља неутуђиву посесију, у секундарним значењима реч је о случају отуђиве посесије.

Номаћи (2006: 167–168) сматра да се у зависности од својстава појединачног дела људског тела могу успоставити прототипи у оквиру неутуђиве посесије, јер су неки делови тела функционално и животно важнији. Један од показатеља степена нужности посесије и самим тим њеног прототипа у вези је с могућношћу непостојања или губитка неког дела тела (И.: 168). М. Вучковић (2016: 68–69) закључује да је степен нужности посесије у вези са степеном удаљености посесума од телесног центра посесора. Према њеном истраживању, делови тела који су периферни (удови, нос, уши, па и очи) нарочито они који израстају, попут косе, мање су неутуђиви од оних који су ближи средишту. У вези с нашим глаголима не можемо говорити о протипичним примерима посесума, јер је реч о посесумима који се могу одстранити, а то су најчешће видљиви, спољашњи делови тела. Обично се указује на насилно губљење делова тела услед агентивног или каузативног деловања неког другог ентитета, а не на природно остајање без неког дела тела. Честа употреба у облику трпног придева поклапа се с чињеницом да је стање посесора изазвано неким спољашњим фактором.

Ипак, посесор може и због неких спољашњих околности остати без одређеног дела тела:

обезубиџи „изгубити зубе, остати без зуба (обично у старости)“ *Када је [говедар] онемаћао, и обезубио ... договори се село, да му нађе замјеника.*

Дефиниција глагола *обезубиџи* указује на контекстуалну условљеност степена нужности посесије, јер варира у зависности од старости посесора (в. Номаћи 2006: 168), док употреба радног придева указује на то да је особина субјекта произишла као резултат вршења процеса независно од његове воље. Секундарно и овај глагол може имати прелазно значење „учинити да неко остане без зуба, избити некоме зубе“.

Поједини глаголи не означавају да је посесор потпуно физички остао без посесума услед његовог потпуног одвајања, већ је само дошло до одступања од нормалног стања и функционисања посесума:

обезножиџи нераспр. „повредити, осакатити ногу (ноге)“ *Коњи нам обезножили! Твој нахрамљује на десну, а мој на леву ногу.*

обезнервљиваџи нераспр. „доводити у стање нервне напетости, узбуђености, узрујавати, нервирати“ *Стиид и кајање су зла, шио обезнервљују и ломе, а шио нас на овим џиовима чекају.*

обесџелесиџи се нераспр. 1. „постати бестелесан, нематеријалан, постати бестелесно биће“ 2. фиг. „ослободити се путености, свега грубог, постати продуховљен“ *Осјећај љубави обесџелесио се, кад уџлива у мир и џокој без бура и сџирасџи и џреџвори се у џобожно сјећање.*

Телесне течности и продукти тела могу се посматрати одвојиво од тела, те не спадају у домен неутуђивог својства. Речник бележи и глаголе који означавају да посесор остаје без њих:

обескрвиџи „учинити да неко изгуби сву крв“ *Ту је Бах љресрео Амазонке које су бежале из ефеског краја, и све их је обескрвио до смрти, иако да се њо љоље крвљу нађођило.*

Секундарно овај глагол значи „исцрпсти, изнурити, експлоатисати до краја“ *Тако су, љреко обескрвљеног сељашџва, које нема гаса, да освейли куђу, но седи у мраку ... гравови уводили уредбе за љовећање удобности и „изгубити животну боју, руменило, пребледети“ Лабудић се није љолко љромијенио – само су му сасвим обескрвили и љужно се објесили окруђли образи.*

обезмлечџи 1. „престати давати млеко, изгубити млечност“ *И дођиља може обезмлечџи (џ. ј. изђубиџи млијeko); 2. „учинити да (женка) остане без млека, да изгуби млечност“ Дођиље с глади обезмлечене, носиле би љород у љовојама.*

2.2. Сродство представља други тип неутуђивих односа. Рођачки односи укључују два учесника, који се дефинишу један у односу на другог. Прекид овог односа имплицира да је особа у улози посесума умрла. Ова релација представљена је са само два глагола, који су мотивисани прототипичним примерима неутуђиве посесије и који носе и важне социокултурне импликације које се рефлектују у језику, у оба случаја посесум је мушкарац, брат или син.

обезбраџиџи „остати без браће, изгубити брађу (или једног брата)“ *У сред луке ... кађолички манастџр гдје ... љоморци своје завјейте љрилажу од љамџвијека, – сестџре да не обезбраџе, маџере да не обесине. Расинџи кођа значи: ођейџи му, убиџи му све синове; обезбраџиџи: изђубиџи брађу.*

обесинџи покр. 1. (некога) „учинити да неко остане без сина (синова), убити сина (синове) некоме“ *Убије љушком на мрџво Вукац ... сина Шђейца ... оба надлужанина из Пођова села ... Након гддине дана заузме се суд, свеђенсџво и љрибранији људи, да склоне обесињенога оца на умир; Оно је ... свеџа Госђођа, шџо је родила сина љо бођу, и коју су чивуџи обесинили.*

2. „остати без сина или синова, изгубити сина, синове“ *Ту је кађолички манастџр гдје ... љоморци своје завјейте љрилажу од љамџвијека, – сестџре да не обезбраџе, маџере да не обесине; Да, ја сам, не само Госђодар, неђо и син обесињенијех и ођац осирођелијех мођих црнођораца!*

2.3. Када је реч о живом посесору, он може изгубити и неке своје особине, духовна својства (уп. Силверстова 1990: 24–27; Хајне 1997: 10, према Вучковић 2013). Хајне овај тип посесивних односа сврстава у апстрактну посесију на основу тога што посесум није перцептивно доступан (уп. Хајне 1997: 34, према Вучковић 2013)¹¹. Головачева (1989: 47–8) као неутуђиву посесију посматра и апстрактне појмове *душа, савесџ, разум, љамейџ*; психичке

¹¹ Хајне (1997: 9) посесивност дели и на конкретну (*Имам две мачке*), друштвену (*Имам две сестџре*) и апстрактну (*Имам довољно времена*).

константе *мисли, осећања, убеђења* итд. Да је то неутуђива посесија, сматра и Матасовић (2002), објашњавајући да су то појмови у личној сфери – апстрактне појаве тесно повезане с посесором које одређују његово постојање.

Као посесум могу да се концептуализују¹²: способност расуђивања посесора (*обезумиџи (се), обесјаментџиџи (се), обесвесџиџи (се)*); позитивно вреднована стања (*обезвољџиџи, обездушиџиџи, обездуховџиџи, обесаниџиџи, обескреџиџи (2)*)¹³, *обеславџиџи, обесџокоџиџи, обездевсџивоваџиџи, обешчасџиџиџи* (девојку), *обезличџиџиџи*); менталне активности (*обезверџиџи (се)*)¹⁴, *обезнадиџиџи (се)*); особине (*обезјуначџиџиџи, обезмоћџиџиџи, обезмужџиџиџи, обескураџиџиџи (се), обесмелиџиџи, обесмрџиџиџи, обеснаџиџиџи, обесхрабриџиџи, обешчасџиџиџи, обешчовечџиџиџи*).

Сви ови глаголи указују на то да код посесора долази до померања од уобичајеног стања и равнотеже. Глаголи *обезумџиџи (се), обесјаментџиџи (се)* указују на то да је посесор изгубио способност нормалног, трезвеног размишљања, расуђивања, односно да је изгубио присебност, способност нормалног, уобичајеног реаговања, понашања или у случају глагола *обесвесџиџиџи (се)* посесор губи свест било под утицајем неког спољног ентитета (неповратни облик) или без његовог утицаја (повратни облик).

Као посесум концептуализују се позитивно вредноване особине¹⁵, најчешће из области патријархалне етике – *јуначџиџиво, моћ, мужевносџи, кураџ, смелосџи, снаџа, храбросџи, часџи, човечносџи*. То су особине које су према речима М. Вучковић (2013: 757) „подложне друштвеној евалуацији“ и стога се могу наћи у позицији посесума као „позитивне друштвене оцене нечијег понашања и деловања које се испољавају у виду јавног признања, поштовања, на основу чега се формира нечији углед, слава, име“.

Да горенаведено спада у категорију неутуђиве посесије, потврђује, према речима М. Вучковић (2013: 753), кореференцијалност рефлексивне заменице са субјектом што је израз „успостављеног односа идентичности између посесора и посесума“, дакле, рефлексивна заменица „као језички израз поистовећивања посесора и посесума, сведочи о о томе да се духовна својства поимају као неутуђива посесија“ (Вучковић 2013: 757).

И други позитивно вредновани појмови из домена друштвеног живота могу се концептуализовати као посесум – *моћ, сила, љрава (обезмоћџиџи, обесилиџиџи, обесљравџиџи)*.

2.4. Човек као посесор може да остане без новца, основних средстава за живот, хране, као основне егзистенцијалне потребе, и имовине, односно, места где живи, обитава: *обезновчџиџи, обесљарџиџи, обезловџиџи, обесхлебџиџи,*

¹² Уп. Вучковић 2016: 755.

¹³ „Изгубити крепкост, духовну снагу, пасти, клонати духом, посрнути“.

¹⁴ Семантичка интерпретација овог глагола „занемарити, напустити веру, престати веровати“ одступа од осталих анализираних у раду, али и даље улази у породицу глагола који означавају да је неко нешто имао, поседовао, па остао без тога.

¹⁵ Селиверстова (1990: 21) каже да се особина може посматрати као део посесора, али исто тако се може сматрати да особина не постоји „самостално“ независно од посесора, те се тако ни не може наћи с њим у посесивном односу.

обесхраниӣи, *обездомиӣи*, *обезкућиӣи*. Према класификацији Головачеве (1984: 61–62) овај однос би спадао у околиналну неопућивост:

обезновчӣи покр. „остати без новца, истрошити се“ *Требало би да кӯим нову ка̄иу, али сам неш̄ио обезновчио.*

обес̄иарӣи „остати без пара, без новца, новчано осиромашити“ *Вала сам ӣи г̄рно обес̄иарио.*

обезловӣи (шатр.) „остати без лове, без новца, потрошити новац“ *Некако се до̄ӣе̄иурамо кӯи шек кад обезловимо ... и када у бифе наг̄рне дрӯга смена из фабрике.*

обесхлебӣи (нераспр.) „учинити да неко остане без хлеба, без основних средстава за живот, довести у тежак материјални, егзистенцијални положај, осиромашити“ *Већина човечанс̄ӣва ... кад није обесхлебљена и ӣо̄ӣлачена љӯиом не̄иравдом, она скоро ниш̄ӣа не ӣражи.*

обесхраниӣи (необ.) „лишити (некога) хране, основних средстава за живот, довести у тежак материјални, егзистенцијални положај, осиромашити“ *Заш̄ио си је [земљу] заложиио? Руку десну нек одсӣјече о̄иућиӣе̄л ш̄ио обесхрани земљом своје.*

обездомиӣи „оставити без дома, без куће; раскућити“ *Обездомили и унесрећили своје рођено чељаде; И дед, ӣи, сада – обездоми и расини угљарскога сина.*

обескућиӣи „лишити куће, имовине, довести до крајњег сиромаштва, раскућити; осиромашити“ *Приг̄рабише ӣа̄ирицији сву земљу у своје руке, обескућисе римске сељаке.*

2.5. Човека и његов положај и статус у друштву, осим духовних особина, физичког изгледа и онога што поседује, могу да карактеришу и ближе одреде и неки предмети – *оружје, круна, ӣојас, ш̄ӣа̄и* (као карактеристика слепог човека):

обезоружаӣи „одузети некоме оружје, оставити некога без оружја, разоружати“ *Долг̄орук нареди да Ш̄е̄иана обезоружају.* Фигуративно овај глагол значи „учинити да неко измени или ублажи став, онемогућити нечије намере, савладати, побесити“ *С ӣо̄га се – да би обезоружао о̄иозицији једним одсудним кораком – одлучи да сенай̄у одузме ӣраво мењања ус̄ӣава.*

обескрунӣи (нераспр.) „лишити круне, престола, власти“ *Ода данас у ӣус̄ӣӣњи емиг̄рације дочарава „фа̄ӣа-моргану“ круне и ӣрес̄иола једном обескруњеноме краљићу.*

обес̄иасаӣи заст. „(некога) скинути, одузети (некоме) појас, распасати“ *Видиш̄ како мучи и мршӣи се | Воєвода мой обез̄иасан̄ий, | Мой Кнезь г̄лавный у ш̄урскомъ каф̄иану!*

обеш̄ӣа̄ӣӣи необ. „(некога) учинити да неко остане без штапа, оставити некога без штапа“ *Док нам не вра̄ӣӣӣе звона, драћемо се на вас као сле̄ӣац који је обеш̄ӣа̄ӣен, њакаћемо као магарац обескускӯен, рикаћемо као крава обезмеденичена.*

3.1. Типични пример односа посесивности је случај у коме је човек посесор, према речима Маројевића (1983: 3), „биће које је свесно односа припадности и може га изразити језичким средствима, биће чија је генеричка

суштина присвајање предмета и појава објективног света, биће које има развијен свој унутрашњи свет“. Ипак, посесор може бити и животиња, па чак и биљка. Као и код човека и овде имамо однос део-целина, када животиња или биљка остају без неког дела, као и када остају без неке друге своје особности:

обезграниџи „учинити да (дрво) остане без грана“ *Найрави им мали голубињак у џукојини обезграњена бријесџа.*

обескрилиџи нераспр. „остати без крила, изгубити крила“ *Како се велике џиџице, које изједна џо земљи ходе, рејџко служе лејџом ... скоро [су] сасвим обескрилиле ... неујојребом крила.*

Према значењу израза *добџајџи крила* „добџати храброст, полет, снагу, елан“, *обескрилиџи* има супротно значење „лишити полета, елана; обесхрабрити“ *Ево ме у ћемеру једноџ Харџаџона; свезан сам, кризом нејоверења обескрињен, џа, као џокисао лејџир, зачамело чекам сунце; „Трзајџи“ безнадне сумње нису [Крањчевића] џојџуно обескрилили.*

Глагол *обескорениџи* нема основно значење „лишити биљку корена, оставити без корена“, већ је његов семантички садржај „учинити да неко или нешто остане без корена“ изведен према фигуративном значењу лексеме *корен* „род, породична лоза, порекло, основна породична или етничка група из које потиче нека особа, породица или племе“ *Шџа је моџао значџи свејџ, џео шџироки свејџ за човека џако обескоренеџо?*

обездружџи покр. „остати без парњака у јарму (о волу)“ *Залуду [се] мучио и врајџоломњао да џдје нађе сџрежника обездружену волу.*

обезмедениџи нераспр. „скинути меденицу, звоно, оставити без меденице, звона“ *Док нам не врајџије звона ... рџаћемо као крава обезмеденичена .*

обескускуниџи нераспр. „(коња, магарца и др.) скинути кускун (коњу, магарцу и сл.), ослободити кускуна“ *Док нам не врајџије звона ... џакаћемо као маџарац обескускуњен.*

3.2. Постоје и случајеви где је посесор неживи ентитет – *црква, брод, кошница*. Тада се посесивни однос концептуализује као и код живог посесора и илуструје неотуђиву посесију, јер посесор остаје без свог иманентног, интегралног својства – црква без звона (*обеззвониџи*), брод без јарбола или једра (*обезјарболиџи*, *обезједриџи*), кошница без матице (*обезмајџичџи*). Овим се потврђује мишљење Головачеве (1989: 67) да уколико је посесор неживо, посесивни однос не обухвата све делове предмета, већ само најважније, функционално с њим везане.

Интересантан је пример глагола *обеушиџи*, тј. *обезушиџи* где је део предмета назван према делу тела човека *уши* – *ушице*, те овај глагол значи „оштетити ушицу на нечему“, односно, „остати без ушице“

У категорију неживог посесора спада и простор који остаје без нечега: *обездрвиџи*, *обезљудиџи*, *обезмагџиџи*, *обезнародџиџи*, *обесрбиџи*, *обешумџиџи*.

Инаниматни субјекат може остати без неке своје важне особине. Према речима Головачеве (1989: 67), тада није реч о процени и евалуацији, већ о специфичним особинама или физичким одликама, без којих посесор остаје. То

могу бити неке апстрактне особине предмета, које га карактеришу с тачке гледишта његових физичких својстава – величина, тежина, боја и оне су неутуђиве: *обезбојити* (се), *обезважити* (новац), *обезвредити* (новац), *обезводити*, *обезвоздушити*, *обезвремити* (мотив песме), *обезвучити* се (сугласник), *обезначити* (реч), *обезусиешити*, *обесвеити* (текст, кућни праг), *обескличити* („лишити клица, стерилисати“), *обескрејити* („обеснажити тачност, истинитост нечега“), *обескужити*, *обесмислити*, *обесолити*, *обесценити*, *обеснажити*, *обезграничавати* се.

4. Наше истраживање семантике глагола са почетним сегментом *обез-* показало је да су типови посесивних односа код ових глагола веома различити, од прототипичних до оних на периферији категорије посесије. Посесивност је код ових глагола присутна као пресупозиција јер су неко или нешто морали поседовати (пре тога) све без чега су остали. Највећи број анализираних глагола представља типичан однос посесије, где је посесор живо биће, тј. човек. Посесор може бити лишен неког дела тела (*обезглавити*, *обезјезичити* итд.), што је најчешће резултат дејства неког другог агенса. Не може се говорити о прототипичним примерима посесума, јер је реч о посесумима који се могу одстранити. Посесиван однос између сродника представљен је само са два глагола (*обезбрајити*, *обесинити*). Живи посесор може губити и неке своје особине, духовна својства (*обезумити*, *обезјучити*, *обезнадити* и сл.), и тада код њега долази до померања од уобичајеног стања и равнотеже, то су апстрактне појаве које одређују његово постојање. Посесум може бити и из материјалне сфере (*обезновчити*, *обездомити* итд.). Анализирани глаголи представљају највећим делом неутуђиву посесивност и приказују ову категорију као однос између човека и његових делова тела, његових најближих сродника, његових интелектуалних и духовних особина и материјалних предмета који му припадају, дакле све оно што обележава човекову егзистенцију и што, према речима Головачеве (47–48), припада личној сфери посесора. Иако је типичан пример односа посесивности случај у коме је човек посесор, посесор може бити и животиња, биљка, па чак и неживи ентитет, и у том случају посесор остаје без неког свог интегралног дела или неке особине која га карактерише с тачке гледишта његових физичких својстава. Дакле, анализирани глаголи, иако на периферији поља посесивности, илуструју већину односа које ова категорија обухвата, а овакво истраживање омогућава да се утврде типови посесивних односа као и способност српског језика да се изразе различити односи међу предметима, појавама, појмовима и ситуацијама.

Summary

In the paper I deal with some aspects of semantic of verbs with initial morpheme segment *obez-* and its bond with concept of possession. The aim of the paper is to highlight different types of relations between the possessor and the possessee in these verbs. The concept of possession is particularly important for this meaning, because possessive relations are present as a presupposition on it. Some kind of possessive relation is a presupposition for action of losing. The meanings of this verbs present many types of possessive relations, both prototype and marginal.

The largest number of verbs present inalienable possession which includes body part, kinship terms and words that describe culturally important items.

Литература

Вучковић Марија. 2013. *Континуантне прасловесни основа *гъб-, *губ-, *gub- у српском језику*, необјављена докторска дисертација.

Головачева А., Иванов В. В., Молошная Т. Н., Ниолаева Т. М., Свешникова Т. Н. 1989. *Категорија посесивности в славјанских и балканских језиках*. Москва: Наука.

Долинина И. Б. 1996. „Конструкции с „посесивными актантами““. *ТФГ*. Санкт-Петербург: Наука. 127–137.

Клајн Иван. 2002. *Творба речи у савременом српском језику. Део 1, Слањање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.

Маројевић Радмило. 1983. *Посесивне катџеџорије у руском језику. (У своме историјском развоју и данас)*. Београд: Филолошки факултет београдског универзитета.

Номаћи Мотоки. 2006. „О прототипу посесивности и питању неотуђиве посесије (на материјалу српског језика)“. *Когнитивнолингвистичка ироучавања српског језика*. Београд: САНУ, 163–173.

Пипер П., Антонић И., Ружић В., Танасић С., Поповић Љ., Тошовић Б. 2005. *Синтакса савременог српског језика: протипа реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.

Радовановић Милорад. 1979. „Граматица неотуђиве посесије“, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, XXII/1 Нови Сад: Матица српска, 17–25.

Селиверстова О. Н. 1990. *Контрастивная синтаксическая семантика*. Опыт описания. Москва: Наука.

Стојановић Милица. 2002. „Глаголи са иницијалним морфемским сегментом обез- у српском језику“. *Српски језик XXV*, Београд: Филолошки факултет (рад у штампи).

Baron Irène, Herslund Michael, Sørensen Finn. 2001. *Dimensions of Possession*. Amsterdam: Benjamins.

Grickat Irena. 1961. „Razvoj značenja glagola imati“. *Radovi XVIII*. AN NRBiH, 67–81.

Heine B. 1997. *Possession. Cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kuna Branko. 2003. „Između atributne i predikatne posvojnosti“. *Rasprave* 29, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 157–171.

Matasović Ranko. 2002. „Otuđiva i neotuđiva posvojnost u hrvatskome jeziku“. *Rasprave* 28, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 151–160.

Mićanović Krešimir. 2001. „Posvojnost“. *Suvremena lingvistika* 51–52 No 1–2, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 173–190.

Radovanović Milorad. 2009. *Uvod u fazi lingvistiku*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Vučković Marija. 2016. „Koncept posesije i semantika glagola *gubiti* i njegovih derivata“. *Jezik, književnost, značenje. Jezička istraživanja: zbornik radova*, Niš: Filozofski fakultet, 59–71.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Ред. Мирослав Николић, XVI, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 2001.